

KAPRONCZAY KÁROLY¹

Orvostársadalom és politika

Napjaink politikai életében „az orvos” elsősorban szakmapolitikai vonatkozásban kapcsolódhat be, amelynek hazai és nemzetközi területeit felsorolni időt igénylő feladat lenne. Amióta - a felvilágosodott abszolutizmus korától - az állam legfontosabb feladatai közé emelték a egészségügyet, a megfelelő létszámú orvos alkalmazását a betegellátással kapcsolatos feladatkörök ellátásához, attól az időtől a megnevezett területek irányítása, az egészségpolitika kialakítása az orvosok feladata lett.

Az uralkodók régebben is igénybe vették udvari orvosaik tanácsait, akiknek a szerepe nem korlátozódott a beteggyógyítás feladatkörére. Ez a modell más társadalmi körökben is érvényesült, az országos méltóságok, főurak is szívesen fogadtak be közvetlen környezetükbe orvosokat, sőt a középkori városok magisztrátusában is fontos szerepet kapott az orvos. Sok példát lehetne felsorolni, hiszen ez a jelenség különösen érvényesült egészen a 18. századig, annál is inkább, mivel ismert orvosaink többsége polihisztor volt, sokoldalú műveltségüknek csupán egyik területét jelentette a gyógyítás művészete. Orvosi tanulmányaikat többnyire más irányú egyetemi stúdiumok mellett végezték, jogi, teológiai, bölcséleti végzettséggel is rendelkeztek.

A 16. századi adatok közül figyelmet érdemel, hogy Báthori István erdélyi fejedelmet 1576-ban a lengyel királyválasztó országgyűlésen *Blandrata György* (1515-1588) itáliai származású orvos, kalandor természetű vallást reformátor képviselte, akit Báthori elsősorban diplomáciai tevékenysége miatt fogadott János Zsigmond környezetéből szolgálatába. Báthori István saját maga is sokoldalú humanista műveltséggel rendelkezett, ifjúkorában bejárta Itáliát, felkeresett több egyetemet, élete végéig kapcsolatot tartott Páduával, az itt végzettekkel töltötte be a legfontosabb erdélyi és lengyel királyi udvari tisztségeket. *Blandrata* is Páduában végzett, vallási nézetei miatt a páduai inkvizíció börtönbe vetette, ahonnan Genfbe szökött, innen azonban Kálvinnal folytatott vitája miatt előbb Lengyelországba, majd Erdélybe menekült. A források tanúsága szerint *Blandrata* fontos szerepet játszott abban, hogy Báthorit lengyel királlyá választották Báthori udvarával kapcsolatban meg kell említenünk *Gyulai Pál* (1550-1592) orvosdoktor nevét is, aki plebejus sorból emelkedett a királyi udvarba. Ő is Páduában végzett, előbb jogot, később orvoslást tanult, mindkét tudományszakból doktori oklevelet szerzett. *Gyulai Pál* egyébként *Blandrata* segítségével került ki Itáliába tanulni. Egyetemi stúdiumai befejeztével a tollat és a kardot egyaránt jól forgató ifjú előbb *Bekes Gáspár* - Báthori erdélyi ellenfele, majd később lengyelországi hadvezére - szolgálatába állt, onnan vonta környezetébe Báthori István és magával vitte lengyel földre, ahol a királyi udvarban működő erdélyi kancelláriát bízta rá. Nem csupán Báthori összes hadjáratában vett részt, de gyakran ment diplomáciai misszióba. Összekötőként szerepelt az egyre zavarosabbá váló erdélyi politikai ügyekben. Báthori Kristóf fejedelem halála után - a fiatalkorú Báthori Zsigmond fejedelem nevében - Erdély belső ügyeit a háromtagú kormányzótanács intézte, amelynek vezetője az a Paduában orvosi oklevelet is szerzett *Kovacsóczy Farkas* (1540-1594) volt, aki annak idején Báthori figyelmét felhívta Gyulai Pálra. *Kovacsóczy* bölcsessége azonban nem volt elegendő

¹ Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 1023 Budapest, Török u. 12.

Báthori Zsigmond szeszélyeinek ellensúlyozására, amelyek egyre korlátozhatatlanabbá váltak, fokozatosan romlásba vitték Erdélyt, az ez irányú politikát befolyásolni szándékozó Gyulayt, majd Kovácsóczyt is megölette.

A hazai politikai gyakorlatban az orvosi ügyeket irányító országos főorvos 1786-tól játszott szerepet, mivel egy személyben az orvosi közigazgatás feje, az orvosképzés igazgatója, a Helytartótanács egyik legbefolyásosabb tanácsosa volt. Van Swieten, Mária Terézia nagy tekintélyű tanácsadója, a Monarchia orvosképzése és orvosi törvényhozása legfőbb szervezőjének tevékenysége óta az uralkodó mellett mindig állt az orvosi ügyekben tanácsadó, aki természetesen orvosi végzettségű volt. Ez a gyakorlat az Osztrák Birodalom valamennyi korona-országában és tartományában érvényesült és az orvosi közigazgatás élén álló személy nem csupán az adott terület adminisztratív vezetője, hanem - mai szóhasználattal - szakpolitikus is volt. A protomedikus rendelkezésére álltak a különböző alapítványok, segítségére az egyetem orvosi kara, és adott helyzetekben -járványok, háború esetén - teljes jogkörű felhatalmazása volt az intézkedésre. Ettől az időtől találkozunk az orvos-politikus személyével, akinek elsődlegesen az orvosi ügyek határozták meg a tevékenységét. A magyar korona területén a protomedikus a Helytartótanács orvosi osztályának éléről irányította a hazai közegészségügyet, nem csak végrehajtó, hanem kezdeményezési és véleményezési jogkörrel is fel volt ruházva. Fontos meghatározó körülmény volt, hogy mint állami tisztségviselő, a fennálló rend ellenében nem „politizálhatott”.

A 19. század második harmadában a radikális magyar nemesi reformpolitikához kötődő orvosok /elsősorban Bugát Pál és köre/ a napisajtó és a szaksajtó segítségével olyan reformjavaslatokat fogalmaztak meg, amelyek érintették a hazai egészségügy, az orvosképzés, az orvosi közigazgatás majd minden területét, a közélet oldaláról fogalmazták meg a lényeges feladatokat. *Bugát Pál* az Orvosi Tár hasábjain vázolta a hazai közegészségügy előtt álló feladatokat, az orvos-ellátás számszerű és színvonalas fejlesztésének lehetőségeit, a járványügy megszervezését, az egészségügyi felvilágosítás rendszerének hiányosságait és a megszervezés fontosságát. A hivatalba lévő protomedikus mindezt - bár egyetértett vele - ilyen formában nem tehette volna közzé. A szakpolitikus személye és betöltött állami posztja itt nem egyszer ellentétbe került: a szabályok által megkötött kezű hivatalnok és a gondolatait szabadon kinyilvánító politikus dilemmája által. A reformkor politikai küzdelmeiben, az országos programokban helyet kapott a közegészségügy, amelynek számos fejezetét orvosok fogalmazták meg, természetesen magukévá téve az adott politikai irányvonalat. Mindez legnyilvánlatban az 1848-49-es szabadságharc idején valósult meg, amikor politikai színvállás volt a független magyar kormány, vagy a bécsi udvar mellé állni. Vegyük csak *Stáhl Ignác* (1787-1849) személyét, aki 1848 áprilisáig a Helytartótanács egészségügyi osztálya élén állt országos főorvosként, de esküt tett a Battyány - kormányra és 1848 őszén megszervezte a honvédség orvosi karát. Ez valóban hazafias és politikai cselekedet volt, s ha nem hal meg 1849 áprilisában, a szabadságharc leverése után biztosan súlyos büntetést kapott volna. Hasonló pályát futottak be a pesti orvosi iskola tagjai is, és bár nem viseltek állami hivatalt, de a szabadságharc alatt betöltött szerepükért büntetést szenvedtek. Soraikból formálódott ki a hazai orvos-ügy azon egészségpolitikai köre, akik olyan szakmai javaslatokkal élhettek a Kiegyezés után, amely megteremtette a modern hazai közegészségügy, orvosképzés, orvosi közigazgatás alapjait, törvényeit, mai egészségügyünk alapjait.

A pesti orvosi iskola néven ismertté vált orvos-csoport /*Balassa János, Markusovszky Lajos, Lumniczer Sándor, Korányi Frigyes* stb./ és a centralisták /*Eötvös József, Trefort Ágoston, Lónyay Menyhért* stb./ kapcsolatát nem hagyhatjuk említés nélkül. Az előzőekben ismertetett - a szabadságharcban aktívan részt vevő - orvosok az önkényuralom évei alatt, állásuktól megfosztva, beosztásukból félreállítva, néhányan börtönbüntetésüket letöltve, az 1850-es években már egyre gyakrabban összegyűltek, kezdetben baráti beszélgetésre, majd szakmai kérdések megvitatására és a jövőben megvalósítandó elképzelések kidolgozására. Csatlakozott hozzájuk a Bécsből hazatért *Semmelweis Ignác* és hosszú párizsi tartózkodása után újból

Pesten letelepedett *Hirschler Ignác* is. Munkájuk nyomán körvonalazódott - az 1848-ban már megjelentetett program továbbfejlesztett változataként - az ország közegészségügyét és orvospépzését korszerű keretek között rendező tervezet, ekkor született meg az Orvosi Hetilap megindításának a gondolata is. Céljuk mindezeken túl a magyar medicina európai szintre való emelése volt. *Balassa János* (1814-1868) volt közülük a legtekintélyesebb, aki egyetemi állása mellett a legjelesebb hazai tudományos fórumoknak is tagja lett. Az Eötvös-család háziorként a fennálló rendet átfőrmálni akaró politikai körökkel is kapcsolatba került, akik viszont Balassák által ismerték fel a stabil polgári állam alapját képező közegészségügyi tervek megvalósításának fontosságát. A műveltség, gazdaság, egészség hármastagoltságára épülő centralista polgári program egyik fontos elemét dolgozták ki a pesti orvosi iskola tagjai, s amikor a Kiegyezés után új lehetőségek nyíltak, az ország közegészségügyi programját megtervező Országos Közegészségügyi Tanács élére Balassa Jánost állították. Sajnos rövidesen (1868. dec. 9-én) meghalt, ekkor Eötvös József a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban *Markusovszky Lajost* (1815-1895) vette maga mellé az egyetemi reform megvalósításának intézőjévé. Az orvospépzés alapvető reformján túllépve, megalapították az ország második orvosi karát Kolozsvárott, majd 1876-ban életbe lépett a közegészségügyi törvény, amely a további fejlődés kiindulópontja lett. Az intézményi hálózat kiépítése mellett fontos szerepet kapott az orvosi közigazgatás szervezetének alakítása, az egészségügyi felvilágosítás, az önkéntes egészségnevelési szervezetek létrehozása stb. Ez szakmapolitika volt, amely ugyan a politikai küzdelmek első vonalától távol volt, de szereplői gyakran egyéni karrierjüket áldozták fel a köz javára, bár politikai párthoz, vagy csoportosuláshoz nem csatlakoztak. Tény, hogy a magyar értelmiség, amely igen aktívan elősegítette a Kiegyezés létrejöttét, a következő évtizedben visszavonult az aktív közélettől, ismét tanult szakterületükön kívántak sikereket elérni.

A parlamenti „patkó” mégsem maradt orvos-képviselő nélkül. *Bódogh Albert* (1829-1886) függetlenségi párti, debreceni képviselőként volt tagja a képviselőháznak. A kétkamarás parlament felsőházában helyet foglaló orvosok (pl. *Korányi Frigyes*) az egyetemeket képviselték és szakmai szempontok alapján véleményezték az eléjük terjesztett, orvosi tudást is igénylő tervezeteket.

Az 1870-es évek közepétől - lényegében a közegészségügyi törvény kihirdetése után - erősödött fel a már az 1860-as évektől szerveződő orvosi érdekvédelmi mozgalom, amit röviden kamarai mozgalomként emleget a szakirodalom. Az ipari és kereskedelmi kamarákhoz hasonlóan egységes érdekvédelmi szervezetbe kívánt tömörülni az orvostársadalom is, acélból, hogy az orvosi kamara a közigazgatás és a törvényhozás minden szintjén egységesen képviselje szakmai és anyagi érdekeiket. Etikai ügyekben a szervezet magának kívánta fenntartani a döntési jogot, e tevékenységéhez az államtól garanciákat kért, ugyanakkor ők is garanciákat ígértek az államnak olyan területeken - elsődlegesen szakmai kérdésekben -, amelyek orvosi szaktudást, szakmai állásfoglalást igényelnek. Ezek a garanciák az 1890-es években még nem voltak biztosítottak, így az Országos Orvosszövetség volt kénytelen vállalni az érdekvédelmet. Az orvos-egészségügyi törvénykezés, a közigazgatási kérdések megoldása feloldották azon ellentmondásokat, amelyek az 1900-as évek elején még késleltették az Orvosi Kamara létrejöttét. A Kamara végül 1936-ban alakult meg, kötelező tagsági rendszerével érvényesítette elképzeléseit az orvosok körében, az állammal szemben pedig véleményező és kezdeményezési jogkörrel rendelkezett. Csak kamarai tagok tölthettek be állást, folytathattak magánpraxist, működhetek hatósági munkakörben. Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a Magyar Orvosi Kamara ugyanakkor sok esetben negatív magatartást tanúsított (pl. a zsidótörvények végrehajtásában). Az orvostársadalom azonban a szervezet összetevékenységét értékelve kedvező véleményt alkotott a kamara működéséről. A későbbi - elsősorban az 1945 utáni - bírálók a Magyar Orvosi Kamarában a fasiszta korporatív elvek megvalósulását látták, a testületi szellemben a politikai akarát megnyilvánulását fedezték fel.

Az első világháborúig a magyar orvostársadalom politikai tevékenysége erősen szakmai jellegű volt, csak kivételes esetben vállalták tényleges politikai kezdeményezést. Az első világháború szinte választóvonal a politikai szerepvállalás tekintetében: a baloldali radikális mozgalmakban éppen úgy vállaltak szerepet orvosaink, mint a jobboldaliakban. A baloldalon meg kell említenünk többek között *Madzsar József* nevét, vagy a tbc. elleni küzdelemben élen járó számos vidéki orvosunkat. A jobboldali nézeteket vallók között elsőnek kell említeni *Csilléry Andrást*, aki fegyveres csoportja élén szétkergette a Tanácsköztársaság bukása után megalakult, de tétova magatartást tanúsító Peidl-kormányt, ő maga pedig egészségügyi miniszterként szerepet vállalt a Friedrich István által vezetett kormányban. 1919 őszén megalapította a Magyar Orvosok Nemzeti Egyletét, amely ugyan politikai szervezetként tevékenykedett, viszont a magyar orvostársadalomnak csupán a töredékét tudta bevonni szervezetébe. Hasonló volt az Egészség Párt (1927), amelynek jobboldali politikai szemléletű vezetői /*Csilléry András, Hoór Károly, Orsós Ferenc*) stb./ szintén nem tudták megnyerni az orvostársadalmat. A Magyar Szociáldemokrata Párt baloldali orvoscsoportja sem volt népszerűbb, amely ugyan rokonszenves népegészségügyi programot hirdetett meg, viszont a feladatokat az orvosok zöme szakmai és nem politikai kérdésként kívánta megoldani.

Annyi biztos, hogy a két világháború közötti, majd az azt követő kormányzatok köz- és népegészségügyi, orvoscépzési, egészségügyi igazgatási feladataik teljesítéséhez orvos szakembereket vontak be, akik gyakran az államigazgatás legmagasabb tisztségeibe emelkedtek, de ezen tevékenységük mégsem tekinthető politikai jellegűnek, bárhogyan is akarta később a politikai akarat ekként minősíteni. 1945 után megalakult az Orvosok Szabad Szakszervezete, amely viszont radikális baloldali értékrend mentén, nem szakterülete gondolatmenetét követte, politikai eszmék érdekében viszályt, ellentétet szított, erőszakkal lépett fel az orvostársadalom olyan tagjai ellen, akikkel nem rokonszenvezett, vagy akik más felfogást képviseltek. Kezdeményezője lett orvosi politikai pereknek, nem a szakmai érdekvédelmet követte ezen ügyekben. A politika ekkor valóban teret nyert az orvosok körében is, politikai elkötelezettség lett egy-egy állás, pozíció betöltése, sőt még a tudományos minősítés elnyerésének legfőbb követelménye is ez volt. Ez ugyan előre vetítette a kontraszelekció veszélyét, de az orvostársadalom általános szakmai szellemét, etikai magatartását meghatározóan nem tudta aláásni.

A történelem legújabb fejezetében, a rendszerváltozás után az orvosok is szerepet vállaltak az újjá formálódó politikai életben. Ennek nem csupán az orvosok eszmei elkötelezettsége volt az alapja, hanem az is, hogy a demokratikus választási jog gyakorlása során a választók olyan embereket kerestek, akiket hétköznapi gondjaik során megismertek, akiket érdemesnek és megbízhatóknak tartottak képviselőikre. Ez lehetett az oka, hogy az 1990-ben megválasztott parlamentbe sok vidéki körorvos, gyakorló orvos került be, akiket településük polgárai kerestek fel, jelöltek és választottak meg képviselőnek. Többségük a következő választáson már nem indult, visszatért orvosi hivatásához, hasonlóan az állatorvosokhoz és gyógyszerészekhez.

Az orvosi hivatás és a politika tehát sok vonatkozásban kapcsolatban áll egymással, az orvos politikusként azonban csak a legritkább esetben nem szolgálja és képviseli a szakmapolitikát.